КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 342.5
DOI https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-18.11

РУСЛАНА НАТУРКАЧ
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна
R-Naturkach@ukr.net
ORCID: 0009-0006-9717-3961

Анотація. Статтю присвячено комплексному порівняльно-правовому дослідженню конституційно-правового статусу Національних банків України та Польщі в контексті сучасного європейського конституціоналізму та процесів європейської інтеграції України. Обґрунтовано, що конституційно-правовий статус центрального банку є одним із визначальних елементів механізму конституційної організації публічної влади, оскільки визначає його місце у системі державних органів, обсяг компетенції, юридичну природу владних повноважень, гарантії інституційної незалежності та особливості взаємодії з іншими суб'єктами конституційних правовідносин.

Досліджено нормативні засади функціонування Національного банку України та Національного банку Польщі, визначені Конституцією України, Конституцією Республіки Польща, Законом України «Про Національний банк України», Законом Республіки Польща «Про Національний банк Польщі», а також положеннями Договору про функціонування Європейського Союзу і Статуту Європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку. Установлено, що в обох державах центральні банки виконують конституційно визначену монетарну функцію, однак моделі нормативного закріплення їхнього конституційно-правового статусу істотно відрізняються за рівнем конституційної деталізації, особливостями організаційної побудови та механізмами забезпечення незалежності.

Доведено, що Конституція Республіки Польща характеризується вищим рівнем конституціоналізації статусу центрального банку, оскільки безпосередньо визначає систему органів Національного банку Польщі, порядок їх формування та основні засади здійснення монетарної політики. Натомість Конституція України закріплює лише основну функцію Національного банку України та існування Ради Національного банку України, залишаючи більшість елементів його правового статусу на рівні спеціального законодавства. Обґрунтовано, що така законодавча модель забезпечує більшу гнучкість правового регулювання, однак водночас знижує рівень конституційної стабільності окремих елементів статусу центрального банку.

Особливу увагу приділено аналізу юридичної природи Національного банку України. Аргументовано, що законодавче визначення Національного банку України як «особливого центрального органу державного управління» не повною мірою узгоджується з положеннями Конституції України та сучасною доктриною конституційного права. Обґрунтовано доцільність розгляду Національного банку України як самостійного конституційного органу спеціальної компетенції, який здійснює публічно-владні повноваження у сфері грошово-кредитного регулювання та не входить до системи органів виконавчої влади.

Визначено, що незалежність центрального банку має комплексний характер і охоплює інституційний, функціональний, персональний, фінансовий та операційний складники. Доведено, що незалежність центрального банку не є привілеєм відповідної державної інституції, а виступає конституційною гарантією реалізації публічного інтересу, спрямованою на забезпечення стабільності національної валюти та недопущення політичного втручання у здійснення монетарної політики.

За результатами порівняльно-правового аналізу сформульовано висновок про загальну відповідність конституційно-правового статусу Національного банку України європейським стандартам функціонування центральних банків; водночас установлено необхідність подальшої гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Запропоновано вдосконалити законодавче визначення правового статусу Національного банку України, уточнити його юридичну природу як самостійного конституційного органу спеціальної компетенції, а також урахувати позитивний досвід Республіки Польща щодо нормативного розмежування компетенції органів управління центрального банку та забезпечення їхньої інституційної незалежності.

Ключові слова: Національний банк України; Національний банк Польщі; центральний банк; конституційно-правовий статус; конституційне право; порівняльно-правове дослідження; незалежність центрального банку; монетарна політика; Європейський Союз; європейська інтеграція.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE CENTRAL BANKS OF UKRAINE AND THE REPUBLIC OF POLAND: COMPARATIVE LEGAL STUDY

UDC 342.5
DOI https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2026-18.11

RUSLANA NATURKACH
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Constitutional Law and Comparative Law,
State University "Uzhgorod National University", Ukraine
R-Naturkach@ukr.net
ORCID: 0009-0006-9717-3961

Abstract. The article presents a comprehensive comparative legal study of the constitutional and legal status of the National Bank of Ukraine and Narodowy Bank Polski within the framework of contemporary European constitutionalism and Ukraine's European integration process. It is substantiated that the constitutional and legal status of a central bank constitutes one of the fundamental elements of the constitutional organization of public authority, since it determines the institution's position within the system of state bodies, the scope of its constitutional competence, the legal nature of its public powers, the guarantees of institutional independence, and the principles governing its interaction with other constitutional actors.

The study examines the legal framework governing the operation of the National Bank of Ukraine and Narodowy Bank Polski as established by the Constitution of Ukraine, the Constitution of the Republic of Poland, the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine», the Polish Act «On Narodowy Bank Polski», as well as the provisions of the Treaty on the Functioning of the European Union and the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank. It is demonstrated that although both institutions perform constitutionally defined monetary functions, their constitutional models differ substantially in terms of constitutional regulation, institutional architecture, and mechanisms safeguarding central bank independence.

The research establishes that the Polish constitutional model provides a significantly higher degree of constitutional regulation of the legal status of the central bank. The Constitution of the Republic of Poland directly determines the institutional structure of Narodowy Bank Polski, the procedure for appointing its governing bodies, and the constitutional foundations of monetary policy. By contrast, the Constitution of Ukraine confines itself to defining the principal constitutional function of the National Bank of Ukraine while leaving most elements of its legal status to ordinary legislation. It is argued that this legislative approach ensures greater regulatory flexibility but simultaneously reduces the constitutional stability of essential components of the central bank's institutional status.

Special attention is devoted to the legal nature of the National Bank of Ukraine. The article argues that the legislative definition of the National Bank of Ukraine as a «special central body of state administration» does not fully correspond to the constitutional provisions of Ukraine or to contemporary constitutional doctrine. It is substantiated that the National Bank of Ukraine should be regarded as an independent constitutional body of special competence exercising public authority in the field of monetary regulation without belonging to the system of executive authorities.

The study further demonstrates that central bank independence represents a multidimensional constitutional principle encompassing institutional, functional, personal, financial, and operational dimensions. Such independence should not be perceived as an institutional privilege but rather as a constitutional guarantee designed to protect the public interest by ensuring monetary stability and preventing political interference in monetary policymaking.

Based on the comparative analysis, the article concludes that the constitutional and legal status of the National Bank of Ukraine generally complies with European standards governing central bank independence while requiring further legislative harmonization with European Union law. Particular attention is paid to the necessity of revising the legislative definition of the National Bank of Ukraine, clarifying its constitutional legal nature, and incorporating selected elements of the Polish constitutional model concerning institutional independence and the distribution of powers among the governing bodies of the central bank.

Key words: National Bank of Ukraine; Narodowy Bank Polski; central bank; constitutional and legal status; constitutional law; comparative legal research; central bank independence; monetary policy; European Union; European integration.

Постановка проблеми. Конституційно-правовий статус центрального банку належить до фундаментальних елементів сучасної моделі організації публічної влади, оскільки саме конституційне визначення його правового становища, компетенції, гарантій незалежності та взаємовідносин з іншими органуми державної влади визначає межі реалізації грошово-кредитної політики, забезпечення стабільності національної грошової одиниці, фінансової безпеки держави та належного балансу владних повноважень [1–4].

У сучасній конституційній державі центральний банк не може розглядатися виключно як спеціалізована фінансово-кредитна установа. Конституційне закріплення його статусу зумовлює особливий характер правосуб'єктності, що поєднує здійснення публічно-владних повноважень із високим рівнем інституційної, функціональної, персональної та фінансової незалежності. У зв'язку із цим проблематика правового статусу центрального банку виходить за межі банківського та фінансового права і набуває самостійного конституційно-правового значення [1–6; 15–17].

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах європейської інтеграції України. Відповідно до ст. 130 Договору про функціонування Європейського Союзу та положень Статуту Європейської системи центральних банків і Європейського центрального банку, незалежність національних центральних банків є однією з ключових передумов належного функціонування монетарної системи ЄС. Отже, забезпечення належного рівня незалежності Національного банку України та приведення правових засад його діяльності у відповідність із європейськими стандартами становлять важливий напрям адаптації національного законодавства до acquis Європейського Союзу [5; 6].

У цьому контексті особливий науковий інтерес становить досвід Республіки Польща. Конституція Республіки Польща безпосередньо визначає Національний банк Польщі як центральний банк держави, закріплює його основні функції та конституційні засади формування і діяльності його органів [2; 3]. Польська модель формувалася в умовах європейської інтеграції та подальшого членства держави в Європейському Союзі, що робить її релевантною для порівняльного аналізу з українською моделлю центрального банку.

Проблематика конституційно-правового статусу Національного банку України досліджується у працях представників конституційно-правової та фінансово-правової наук. Вагомий внесок у її розроблення зробили О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, І. Б. Заверуха та інші науковці, у працях яких висвітлено правову природу Національного банку України, його місце у системі органів державної влади, компетенцію, гарантії незалежності та особливості реалізації грошово-кредитної функції держави [7–10]. У сучасній українській доктрині переважає підхід, відповідно до якого Національний банк України розглядається як особливий публічно-правовий інститут, конституційний статус якого визначається передусім статтями 99–100 Конституції України та спеціальним законодавством. Значна увага приділяється питанням його інституційної незалежності, взаємовідносин із Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України, а також допустимих меж державного впливу на реалізацію монетарної політики [1; 4; 7–10].

У польській конституційно-правовій доктрині правовий статус Національного банку Польщі досліджували, зокрема, L. Garlicki, B. Banaszak, M. Granat, A. Szmyt та інші науковці. У відповідних працях аналізуються конституційна природа незалежності центрального банку, правовий статус Ради грошової політики, порядок формування органів Національного банку Польщі, їхні взаємовідносини з іншими органуми державної влади, а також відповідність польської моделі вимогам права Європейського Союзу [2; 3; 11–14].

Водночас сучасні умови функціонування Національного банку України, зокрема воєнний стан, трансформація фінансової системи та адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу, актуалізують необхідність переосмислення окремих елементів його конституційно-правового статусу. Незважаючи на значний науковий доробок у сфері правового регулювання діяльності центральних банків, порівняльний конституційно-правовий аналіз статусу Національного банку України та Національного банку Польщі залишається недостатньо розробленим. Більшість наявних досліджень зосереджено на фінансово-правових, банківських або економічних аспектах їхньої діяльності, тоді як комплексне зіставлення конституційної правосуб'єктності, системи гарантій незалежності, компетенції, порядку формування органів та місця центрального банку в механізмі здійснення державної

влади України і Польщі потребує подальшого наукового опрацювання. Саме це й визначає актуальність вибраної тематики.

Метою статті є здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу конституційно-правового статусу Національного банку України та Національного банку Польщі, визначення особливостей їх конституційної правосуб'єктності, компетенції, гарантій інституційної незалежності, організаційної структури, взаємовідносин з органами державної влади, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правового регулювання статусу Національного банку України з урахуванням конституційного досвіду Республіки Польща та європейських стандартів функціонування центральних банків.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема системний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, функціональний та метод правового аналізу, застосовані для дослідження конституційно-правового статусу Національного банку України та Національного банку Польщі, їхньої компетенції, гарантій незалежності й місця у механізмі державної влади.

Виклад основних результатів дослідження. Конституційно-правовий статус центрального банку є одним із визначальних елементів механізму конституційної організації публічної влади, оскільки саме на конституційному рівні визначаються його функціональне призначення, місце у системі державних органів, гарантії незалежності та межі взаємодії з іншими суб'єктами владних повноважень. Особливість правового становища Національного банку України полягає у тому, що Конституція України не відносить його ні до системи органів законодавчої, виконавчої чи судової влади, ні до інших конституційних інститутів, натомість закріплює його як самостійний конституційний орган із чітко визначеною функціональною компетенцією [1; 17].

На відміну від більшості центральних органів державної влади конституційний статус Національного банку України визначається не через його організаційне місце у механізмі держави, а через покладену на нього конституційну функцію. Відповідно до ст. 99 Конституції України, основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України [1]. Таким чином, Конституція визначає не лише компетенцію центрального банку, а й конституційне призначення його діяльності, що відрізняє Національний банк України від інших суб'єктів публічної адміністрації.

Конституційна конструкція ст. 99 Основного Закону свідчить, що законодавець не ототожнює Національний банк України із системою органів виконавчої влади. Навпаки, закріплення його основної функції без визначення підпорядкованості Кабінету Міністрів України є конституційною гарантією інституційної самостійності центрального банку. Саме тому у сучасній українській доктрині конституційного та фінансового права переважає підхід, відповідно до якого Національний банк України є особливим публічно-правовим інститутом, який здійснює окремий вид державної діяльності – конституційно визначене грошово-кредитне регулювання [7–9].

Конституційний статус Національного банку України деталізується Законом України «Про Національний банк України», який визначає його як центральний банк держави та особливий центральний орган державного управління [4]. Водночас останнє законодавче формулювання тривалий час залишається предметом наукової дискусії. Із позицій конституційного права характеристика Національного банку як «центрального органу державного управління» не повністю узгоджується з положеннями Конституції України, оскільки Основний Закон не включає його до системи органів виконавчої влади та не встановлює адміністративної підпорядкованості Уряду. У зв'язку із цим більш обґрунтованою видається доктринальна позиція, відповідно до якої Національний банк України є самостійним конституційним органом спеціальної компетенції, який реалізує публічну функцію монетарного забезпечення держави [7; 8].

Особливістю конституційно-правового статусу Національного банку України є поєднання публічно-владних повноважень із високим рівнем інституційної автономії. Національний банк України наділений правом приймати нормативно-правові акти, обов'язкові до виконання органами державної влади, банками, іншими юридичними та фізичними особами у межах компетенції, визначеної законом [4]. Таке нормативне регулювання свідчить, що центральний банк здійснює владні повноваження не як суб'єкт господарювання, а як носій публічної влади, уповноважений державою реалізовувати конституційно визначену функцію забезпечення стабільності національної валюти.

Юридична природа Національного банку України проявляється також у специфіці його компетенції. Закон України «Про Національний банк України» відносить до його повноважень визначення та реалізацію грошово-кредитної політики, емісію національної валюти, організацію готівкового грошового обігу, банківське регулювання і банківський нагляд, валютне регулювання, забезпечення функціонування платіжних систем, управління золотовалютними резервами держави та здійснення макропруденційної політики [4]. У сукупності зазначені повноваження формують самостійний предмет конституційної компетенції центрального банку, який не дублює компетенцію інших органів державної влади.

Водночас реалізація компетенції Національного банку України здійснюється в умовах системи стримувань і противаг. Верховна Рада України призначає та звільняє Голову Національного банку України за поданням Президента України, а також призначає половину складу Ради Національного банку України [1; 4]. Президент України призначає іншу половину членів Ради Національного банку. Такий механізм формування керівних органів центрального банку спрямований на недопущення домінування будь-якої однієї гілки влади у процесі реалізації монетарної функції держави [15–17].

Особливе місце у системі конституційних гарантій займає принцип незалежності Національного банку України. Хоча Конституція України прямо не використовує категорію «незалежність», системне тлумачення статей 99 і 100 Основного Закону, а також положень спеціального законодавства дає змогу зробити висновок про конституційне закріплення інституційної автономії центрального банку [1; 4]. Доктрина фінансового права обґрунтовано розглядає незалежність центрального банку як комплексну категорію, що охоплює інституційний, функціональний, персональний, фінансовий та операційний складники [7–9].

Інституційна незалежність означає відсутність адміністративної підпорядкованості Національного банку України будь-якому органу державної влади. Функціональна незалежність проявляється у самостійному визначенні інструментів реалізації грошово-кредитної політики. Персональна незалежність забезпечується спеціальною процедурою призначення та звільнення Голови Національного банку України і членів Ради Національного банку України. Фінансова незалежність передбачає самостійність у формуванні кошторису та використанні власних фінансових ресурсів у межах закону [4; 7].

Суттєве значення має й європейський вимір конституційно-правового статусу Національного банку України. У процесі наближення національного законодавства до права Європейського Союзу законодавство України дедалі більше орієнтується на стандарти, визначені ст. 130 Договору про функціонування Європейського Союзу та Статутом Європейської системи центральних банків, відповідно до яких центральний банк не може отримувати вказівки від органів державної влади або інших суб'єктів під час здійснення своїх основних функцій [5; 6]. Саме тому сучасне розуміння конституційно-правового статусу Національного банку України вже не може обмежуватися лише аналізом національного законодавства, а повинно оцінюватися крізь призму європейських стандартів незалежності центральних банків.

Таким чином, конституційно-правовий статус Національного банку України характеризується сукупністю взаємопов'язаних ознак: конституційною визначеністю основної функції, особливим місцем у системі органів державної влади, спеціальною предметною компетенцією, нормативно-регуляторними повноваженнями, інституційною незалежністю та функціональною автономією. Саме така модель забезпечує можливість ефективної реалізації конституційної функції центрального банку та відповідає загальним тенденціям розвитку сучасного європейського конституціоналізму, хоча окремі положення Закону України «Про Національний банк України» потребують подальшого узгодження з конституційною моделлю та стандартами права Європейського Союзу.

Конституційно-правовий статус Національного банку Польщі (Narodowy Bank Polski) сформовано внаслідок комплексної конституційної реформи, здійсненої під час підготовки Республіки Польща до вступу до Європейського Союзу. На відміну від української моделі, у якій конституційне регулювання діяльності Національного банку України обмежується двома статтями Конституції України, Конституція Республіки Польща містить більш деталізоване нормативне регулювання статусу центрального банку, визначаючи не лише його основну функцію, а й систему органів управління, порядок призначення Президента Національного банку Польщі та компетенцію Ради грошової політики [2].

Відповідно до ст. 227 Конституції Республіки Польща, Національний банк Польщі є центральним банком держави, якому належить виключне право емісії грошей та визначення і реалізації

грошово-кредитної політики. Конституція одночасно закріплює організаційну структуру центрального банку, до якої входять Президент Національного банку Польщі, Рада грошової політики (Rada Polityki Pieniężnej) та Правління Національного банку Польщі (Zarząd Narodowego Banku Polskiego) [2]. Такий рівень конституційної деталізації є однією з характерних особливостей польської моделі та свідчить про намагання законодавця забезпечити підвищену стабільність правового статусу центрального банку шляхом його безпосереднього конституційного закріплення.

Подальший розвиток конституційні положення отримали у Законі Республіки Польща від 29 серпня 1997 р. «Про Національний банк Польщі», який визначає правовий статус центрального банку, його завдання, систему органів управління, порядок прийняття рішень, гарантії незалежності та особливості взаємодії з іншими органами державної влади [3]. У польській юридичній доктрині зазначений Закон розглядається як органічне продовження конституційного регулювання, а не як звичайний спеціальний закон, що деталізує діяльність фінансової установи [11–14].

Конституційна модель Польщі побудована на принципі функціональної визначеності центрального банку. Основною метою діяльності Національного банку Польщі є забезпечення стабільності національної валюти, що повністю узгоджується із загальноєвропейською моделлю функціонування центральних банків та відповідає ст. 127 Договору про функціонування Європейського Союзу [5]. Водночас законодавство Польщі передбачає, що підтримка економічної політики Уряду можлива лише за умови, якщо така діяльність не перешкоджає досягненню основної мети центрального банку – забезпеченню стабільності цін [3]. Подібне нормативне рішення забезпечує пріоритет конституційної функції центрального банку над поточними політичними чи економічними інтересами органів виконавчої влади.

Однією з ключових особливостей польської моделі є конституційне закріплення Ради грошової політики як окремого органу центрального банку. Відповідно до Конституції Республіки Польща, саме Рада грошової політики визначає основні напрями монетарної політики та щорічно затверджує її засади [2]. Закон «Про Національний банк Польщі» деталізує компетенцію цього органу, покладаючи на нього прийняття рішень щодо процентних ставок, резервних вимог, основних напрямів валютної політики та інших інструментів монетарного регулювання [3]. Таким чином, польський законодавець відокремив стратегічне формування монетарної політики від адміністративного управління діяльністю центрального банку, що відповідає сучасним європейським підходам до організації центральних банків.

Важливою гарантією незалежності центрального банку виступає порядок формування його керівних органів. Президент Національного банку Польщі призначається Сеймом за поданням Президента Республіки Польща строком на шість років [2]. Така процедура покликана забезпечити політичну нейтральність центрального банку та мінімізувати можливість одноосібного впливу будь-якого державного органу на процес формування його керівництва. Водночас члени Ради грошової політики призначаються Президентом Республіки Польща, Сеймом та Сенатом у рівній кількості, що додатково зміцнює баланс конституційних повноважень між різними суб'єктами публічної влади [2; 3].

Особливе місце у польській моделі займає принцип незалежності центрального банку. Незважаючи на відсутність прямого використання терміна «незалежність» у тексті Конституції Республіки Польща, системне тлумачення ст. 227 Конституції у поєднанні із Законом «Про Національний банк Польщі» та ст. 130 Договору про функціонування Європейського Союзу свідчить про закріплення всіх основних елементів незалежності центрального банку [2; 3; 5]. Саме тому у польській доктрині конституційного права незалежність Narodowy Bank Polski розглядається як один із конституційних принципів функціонування державного механізму [11–14].

Як зазначає Leszek Garlicki, конституційне закріплення статусу центрального банку має на меті не створення автономного фінансового органу поза системою державної влади, а забезпечення стабільності реалізації монетарної функції шляхом мінімізації політичного впливу на прийняття професійних економічних рішень [11]. Аналогічної позиції дотримується Bogusław Banaszak, який підкреслює, що незалежність центрального банку є інституційною гарантією захисту публічного інтересу, а не привілеєм відповідної державної установи [12].

Вступ Польщі до Європейського Союзу суттєво вплинув на подальшу еволюцію правового статусу Національного банку Польщі. Польське законодавство було приведене у відповідність до вимог Договору про функціонування Європейського Союзу та Статуту Європейської системи центральних банків, насамперед щодо інституційної незалежності центрального банку, заборони фінансування

державного бюджету, недопустимості отримання вказівок від органів державної влади та забезпечення незалежності членів керівних органів центрального банку [5; 6]. Водночас Польща, яка поки що не приєдналася до єврозони, зберігає власну національну валюту – польський злотий, що не змінює обов'язку забезпечувати відповідність статусу центрального банку європейським стандартам.

Таким чином, конституційно-правовий статус Національного банку Польщі характеризується високим рівнем нормативної визначеності, чітким розмежуванням компетенції органів центрального банку, конституційним закріпленням механізмів формування його керівних органів та системою гарантій незалежності, що відповідає вимогам права Європейського Союзу. Саме тому польська модель може розглядатися як одна з найбільш послідовних моделей конституційного регулювання статусу центрального банку серед держав Центральної та Східної Європи.

Порівняльний аналіз конституційно-правового статусу Національного банку України та Національного банку Польщі свідчить про наявність спільної конституційної основи їх функціонування, водночас демонструючи істотні відмінності у способах нормативного закріплення їхнього правового статусу, обсязі конституційного регулювання та механізмах забезпечення незалежності.

Спільною рисою обох моделей є конституційне закріплення центрального банку як самостійного публічно-правового інституту, що не входить до системи органів виконавчої влади. Конституція України визначає Національний банк України як єдиний центральний банк держави, покладаючи на нього забезпечення стабільності грошової одиниці України [1]. Конституція Республіки Польща аналогічно закріплює Національний банк Польщі як центральний банк держави, визначаючи його виключні повноваження щодо емісії грошей та реалізації грошово-кредитної політики [2]. Отже, в обох державах центральний банк виконує конституційно визначену монетарну функцію, яка не може бути делегована іншим органам державної влади.

Водночас польська модель відрізняється значно вищим ступенем конституціоналізації правового статусу центрального банку. Якщо Конституція України лише визначає основну функцію Національного банку України та передбачає існування Ради Національного банку [1], то Конституція Республіки Польща одночасно закріплює систему органів Національного банку Польщі, порядок призначення його Президента, компетенцію Ради грошової політики та основні елементи організації центрального банку [2]. Саме така деталізація істотно ускладнює можливість внесення політично мотивованих змін до статусу центрального банку шляхом прийняття звичайного закону.

Другим принциповим критерієм розмежування моделей є законодавче закріплення незалежності центрального банку. Українське законодавство забезпечує високий рівень функціональної автономії Національного банку України, однак окремі аспекти його взаємовідносин із суб'єктами формування керівних органів залишаються предметом наукової дискусії [4; 7–9]. Натомість польська модель сформована з урахуванням вимог права Європейського Союзу, що зумовило більш повну імплементацію принципів інституційної, персональної, функціональної та фінансової незалежності, передбачених ст. 130 Договору про функціонування Європейського Союзу та Статутом Європейської системи центральних банків [5; 6]. Саме ця обставина є одним із найбільш суттєвих критеріїв відмінності між двома моделями конституційно-правового регулювання.

Проведене порівняльно-правове дослідження конституційно-правового статусу Національного банку України та Національного банку Польщі дає підстави констатувати, що обидві моделі побудовані на спільній конституційній концепції незалежного центрального банку, основним призначенням якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці та реалізація монетарної політики. Разом із тим, незважаючи на спільність конституційних засад, українська та польська моделі істотно відрізняються за рівнем конституційної визначеності правового статусу центрального банку, способом нормативного закріплення його компетенції, інституційною архітектурою та ступенем імплементації європейських стандартів незалежності центральних банків [1–6].

Насамперед заслуговує на увагу різний підхід законодавця до визначення місця центрального банку в конституційному механізмі державної влади. Конституція України обмежується визначенням основної функції Національного банку України та існування Ради Національного банку України, залишаючи переважну більшість елементів його правового статусу на рівні спеціального законодавства [1]. Натомість Конституція Республіки Польща безпосередньо визначає систему органів Національного банку Польщі, їхню компетенцію, порядок формування та основні засади функціонування, що істотно

підвищує стабільність конституційної моделі та мінімізує ризик її зміни шляхом внесення поправок до звичайного закону [2].

Порівняльний аналіз свідчить, що польська модель більшою мірою відповідає сучасній європейській концепції конституціоналізації статусу центрального банку. Закріплення ключових елементів організації та діяльності Національного банку Польщі безпосередньо в Конституції Польщі забезпечує їх підвищений рівень юридичного захисту та унеможливлює ситуативний політичний перегляд фундаментальних гарантій незалежності центрального банку [2; 11–14].

Окремої уваги потребує питання юридичної природи Національного банку України. Закон України «Про Національний банк України» визначає його як «особливий центральний орган державного управління» [4]. З погляду конституційної доктрини таке визначення не повною мірою узгоджується з положеннями Конституції України. Основний Закон не включає Національний банк України до системи органів виконавчої влади та не встановлює його адміністративної підпорядкованості Кабінету Міністрів України [1]. Отже, використання категорії «центральний орган державного управління» має радше історичне походження і не відображає сучасної конституційної природи центрального банку. Більш коректним видається визначення Національного банку України як самостійного конституційного органу спеціальної компетенції, що здійснює публічно-владні повноваження у сфері грошово-кредитного регулювання. Такий підхід повніше відповідає як Конституції України, так і сучасній доктрині конституційного права [7–10].

Проведене дослідження також підтверджує, що незалежність центрального банку не може розглядатися як автономна організаційна характеристика окремого державного органу. Її юридична природа полягає у створенні конституційних гарантій належної реалізації визначеної Конституцією функції забезпечення стабільності національної валюти. Саме тому незалежність центрального банку має оцінюватися не як привілей відповідної інституції, а як конституційний механізм захисту публічного інтересу від політичного втручання у здійснення монетарної політики [5; 6; 11–14].

Висновки. Порівняльний аналіз дає змогу зробити висновок, що українська модель загалом відповідає основним вимогам права Європейського Союзу щодо незалежності центрального банку. Разом із тим окремі положення Закону України «Про Національний банк України» залишаються недостатньо узгодженими із сучасною конституційною моделлю та потребують подальшого вдосконалення в контексті виконання Україною зобов'язань, пов'язаних із набуттям членства в Європейському Союзі [4–6].

У зв'язку із цим доцільним видається здійснення подальшої модернізації законодавства України за кількома взаємопов'язаними напрямами.

1. Потребує законодавчого уточнення юридична природа Національного банку України. Зокрема, доцільно відмовитися від законодавчої конструкції «особливий центральний орган державного управління», замінивши її визначенням, яке відповідатиме конституційній моделі та відображатиме статус Національного банку України як самостійного конституційного органу спеціальної компетенції.

2. Заслуговує на підтримку подальша гармонізація законодавства України з положеннями статей 130, 131 Договору про функціонування Європейського Союзу та Статуту Європейської системи центральних банків щодо інституційної, функціональної, персональної та фінансової незалежності центрального банку [5; 6]. У перспективі набуття Україною членства в Європейському Союзі саме ці стандарти визначатимуть критерії оцінки відповідності національного законодавства acquis Європейського Союзу.

3. Позитивний досвід Республіки Польща свідчить про доцільність удосконалення нормативного розмежування стратегічних та оперативних функцій органів управління центрального банку. Польська модель діяльності Ради грошової політики демонструє високий рівень інституційної визначеності процесу формування монетарної політики та забезпечує належне функціональне розмежування між виробленням основних напрямів грошово-кредитної політики та їх практичною реалізацією [2; 3]. Використання окремих елементів цієї моделі могло би бути враховане під час подальшого вдосконалення законодавства України без механічного перенесення іноземного досвіду.

4. Подальший розвиток законодавства має здійснюватися з урахуванням того, що конституційний статус центрального банку є складником загального механізму забезпечення фінансової безпеки держави. В умовах воєнного стану, післявоєнного відновлення та інтеграції України до Європейського Союзу особливого значення набуває збереження балансу між необхідністю незалежного здійснення монетарної

політики та забезпеченням належної демократичної підзвітності Національного банку України Верховній Раді України у формах, прямо передбачених Конституцією та Законом України [1; 4].

Таким чином, результати проведеного порівняльно-правового дослідження дають підстави стверджувати, що конституційно-правові моделі України та Республіки Польща ґрунтуються на спільних європейських принципах функціонування центральних банків, однак польська модель характеризується вищим рівнем конституційної деталізації, більшою нормативною визначеністю організаційної структури та більш повною імплементацією стандартів незалежності центральних банків, сформованих правом Європейського Союзу. Для України практичне значення має не рецепція окремих законодавчих рішень польського законодавця, а використання загальних конституційних підходів до нормативного забезпечення незалежності центрального банку, які відповідають сучасним тенденціям розвитку європейського конституціоналізму та вимогам acquis Європейського Союзу. Саме такий підхід здатний забезпечити подальший розвиток конституційно-правового статусу Національного банку України як самостійного конституційного органу, покликаного гарантувати стабільність грошової одиниці, фінансову стабільність держави та належне функціонування її публічної фінансової системи.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 01.08.2026).
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483 (дата звернення: 01.08.2026).
3. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971400938 (дата звернення: 01.08.2026).
4. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14 (дата звернення: 01.08.2026).
5. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. C 202. 7 June 2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E/TXT (дата звернення: 01.08.2026).
6. Protocol (No. 4) on the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E/PRO/04 (дата звернення: 01.08.2026).
7. Орлюк О. П. Банківське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
8. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник. Київ : Прецедент ; Моя книга, 2006. 448 с.
9. Кучерявенко М. П. Курс фінансового права : у 6 т. Т. 4 : Банківське право. Харків : Право, 2008. 528 с.
10. Заверуха І. Б. Бюджетні повноваження органів державної влади в Україні : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 220 с.
11. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu. Warszawa : Liber, 2023.
12. Banaszak B. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Warszawa : C.H. Beck, 2012. 1200 p.
13. Granat M. Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi. Warszawa : Wolters Kluwer, 2023.
14. Szmyt A. Konstytucyjne organy państwa. System, organizacja, funkcjonowanie. Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2021.
15. Бисага Ю., Дешко Л., Нечипорук Г. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 43–49. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP-4_2020.pdf
16. Novikova N., Deshko L., Gurzhii A. Leading approaches to modernization of state financial control: a case of Ukraine. Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018). Advances in Social Science, Education and Humanities Research. 2018. Vol. 217. P. 149–156. DOI: https://doi.org/10.2991/icseal-18.2018.22. URL: https://www.atlantis-press.com/proceedings/icseal-18/25904306
17. Поличко Т., Бисага Ю., Берч В., Дешко Л., Нечипорук Г., Петрецька Н. Верховенство конституційних норм у національній системі права. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. 204 с. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/98514952-bfb3-4fc8-8245-40bf707b3f2d/full

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (accessed August 1, 2026). [in Ukrainian].
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997]. Retrieved from: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483 (accessed August 1, 2026).

3. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim [Act of August 29, 1997, on the National Bank of Poland]. Retrieved from: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971400938 (accessed August 1, 2026).

4. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20 travnia 1999 r. № 679-XIV [On the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine dated May 20, 1999, No. 679-XIV]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14 (accessed August 1, 2026). [in Ukrainian].

5. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*, 2016, C 202, June 7. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E/TXT (accessed August 1, 2026).

6. Protocol (No. 4) on the Statute of the European System of Central Banks and of the European Central Bank. *EUR-Lex*. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E/PRO/04 (accessed August 1, 2026).

7. Orliuk, O. P. (2006). *Bankivske pravo: Pidruchnyk* [Banking law: Textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

8. Voronova, L. K. (2006). *Finansove pravo Ukrainy: Pidruchnyk* [Financial law of Ukraine: Textbook]. Kyiv: Pretsedent; Moia knyha. [in Ukrainian].

9. Kucheriavenko, M. P. (2008). *Kurs finansovoho prava: U 6 t. T. 4: Bankivske pravo* [Course of financial law: In 6 vols. Vol. 4: Banking law]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

10. Zaverukha, I. B. (2002). *Biudzhetni povnovazhennia orhaniv derzhavnoi vlady v Ukraini: Monohrafiia* [Budgetary powers of public authorities in Ukraine: Monograph]. Lviv: Lviv Ivan Franko National University. [in Ukrainian].

11. Garlicki, L. (2023). *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu* [Polish constitutional law: An outline of lectures]. Warszawa: Liber.

12. Banaszak, B. (2012). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* [Constitution of the Republic of Poland: Commentary]. Warszawa: C.H. Beck.

13. Granat, M. (2023). *Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi* [Constitutional law: Questions and answers]. Warszawa: Wolters Kluwer.

14. Szmyt, A. (2021). *Konstytucyjne organy państwa. System, organizacja, funkcjonowanie* [Constitutional organs of the state: System, organization, and functioning]. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

15. Bysaha, Yu., Deshko, L., & Nechyporuk, H. (2020). Mizhnarodna bezpeka, natsionalna bezpeka, konstytutsiina bezpeka: Teoretyko-pravovi pidkhody [International security, national security, and constitutional security: Theoretical and legal approaches]. *Porivnialno-analitychne pravo*, (4), 43–49. Retrieved from: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP-4_2020.pdf [in Ukrainian].

16. Novikova, N., Deshko, L., & Gurzhii, A. (2018). Leading approaches to modernization of state financial control: A case of Ukraine. In *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018)*. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 217, 149–156. https://doi.org/10.2991/icseal-18.2018.22. Retrieved from: https://www.atlantis-press.com/proceedings/icseal-18/25904306

17. Polychko, T., Bysaha, Yu., Berch, V., Deshko, L., Nechyporuk, H., & Petretska, N. (2021). *Verkhovenstvo konstytutsiinykh norm u natsionalnii systemi prava* [The supremacy of constitutional norms in the national legal system]. Uzhhorod: TOV "RIK-U". Retrieved from: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/98514952-bfb3-4fc8-8245-40bf707b3f2d/full [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 04.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.11.2026